

ANTİK DÖNEMLERDEN BİR GÜZELLİK VE İNAÇ TEMSİLİ: AYNALAR

A Representation of Beauty and Faith from Ancient Times

Fatma Nur GÜNGÖR

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana
Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu/Türkiye
E-posta: fnurgungor@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1047-6015>

DOI: <https://doi.org/10.29329/akalid.2025.1127.3>

Makale Türü	Araştırma - Research	Article Type
Geliş Tarihi	24 Kasım - November 2024	Received
Kabul Tarihi	10 Ocak - January 2025	Acceptance
Yayın Tarihi	30 Nisan - April 2025	Publication
Sayfa Aralığı	31 - 41	Pages Range

Fatma Nur Güngör, “Antik Dönemlerden Bir Güzellik ve İnaç Temsili: Aynalar”,
Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (AKALİD),
C.3, S.1, Nisan 2025, s. 31-41.

Öz

Aynaların ilk çıkış noktası, su yüzeyleri ve parlak taşların yüzeyleridir. Yapımında kullanılan ilk malzemenin obsidyen olduğu bilinmektedir. Bu malzemedeki ilk ayna örnekleri ise Çatalhöyük'te ele geçmiştir. Bu örneklerden itibaren ilk üretim şekli olan metal bir tabaka konulması ve gelişim süreci incelenmiştir. Camın ortaya çıkışına da kısaca değinilerek, cam üretim tekniklerinden de bahsedilmiştir. Genellikle mezarlardan çıkan aynaların kutsal bir nesne olduğu düşünülmüştür. Her zaman gösterişli ve seçkinlere ait olan aynalar, herkesin rahatlıkla ulaşabileceği bir nesne olmaktan çok uzak olmuştur. Başta Akdeniz, Etrüsk, Roma ve Yunan uygarlıkları içerisinde ayna, süsü ve güzelliği de gösterdiğinden vazgeçilmez hale gelmiştir. Mısır'da ruh eşini sembolize etmesinin yanında ve Haltor ile ilişkisi, Gılgamış Destanı'nda gemiyi suda yürütmesi, Yunan'daki Narkissos, Hermafrodit ve Dionysos mitleri de bu bağlamda örnek mitoslar olarak aktararak, aynayla ilişkisi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ayna, Obsidyen, Mitoloji, Çatalhöyük, Mısır

Abstract

The first point of departure of mirrors are water surfaces and surfaces of shiny stones. It is known that the first material used in its construction was obsidian. The first mirror samples from this material were recovered in Çatalhöyük. From these examples, the placement of a metal layer, which is the first form of production, and the development process were studied. The emergence of glass was also briefly mentioned and glass production techniques were also mentioned. It was generally thought that mirrors coming out of tombs were a sacred object. Mirrors, which have always belonged to the ostentatious and elite, have been far from being an object that everyone can easily reach. Especially in the Mediterranean, Etruscan, Roman and Greek civilizations, the mirror has become indispensable because it also shows ornament and beauty. In addition to symbolizing the soul mate in Egypt, the relationship with Hator, the ship in the Gilgamesh Epic, the myths of Narcissus, Hermaphrodite and Dionysus in Greece were also transferred as exemplary myths in this context, and the relationship with the mirror was revealed.

Keywords: Mirror, Obsidian, Mythology, Çatalhöyük, Egypt.

Giriş

İnsanlar yüzyıllardan beri çeşitli yüzeylerde öncelikle kendi yansımalarını sonra da çevrelerinin yansımalarını izlediler. İnsanların görmeye dair merakı ve ilgisi, su yüzeylerinde kendi yansımalarını görmesiyle başlamıştır. Kendi yansımalarını gördükleri zamandaki şaşkınlıkları onları aynı şekilde yansıtma özelliğiyle nesneler tasarlamaya itmiştir. Su yüzeyleriyle başlayan süreç, bronz, demir, çelik, gümüş ve altın gibi madenlerle devam etmiştir. Günümüzde hepimizin bildiği aynaların üretimi ise camın ica-dıyla birlikte başlamıştır. Zamanla değişen üretim teknikleri vasıtasıyla aynaların biçimleri ve boyutları da değişmiştir. El aynalarından cep aynalarına değin çok çeşitli aynalar üretilmiştir.

Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda aynanın hem bir süs eşyası hem de yeniden dünyaya gelirken kullanılacak bir nesne olması için ölen kişinin yanına bırakıldığı görülmüştür. Mısır'da insanların elde taşınan nesneleri, kendilerini daha iyi görebilmek için duvara astığı görülmüştür. Güzelliğe ve süs eşyalarına oldukça düşkün olan uygarlıklar, metallerdeki paslanmayı önleyebilmek için ince bir sır tabakası haline getirmiştir. Aynanın kültür olarak gelişmesinin yanında ölüm ve sonrasındaki hayata dair inanışın yattığı görülmüştür. Yansıtıcı özelliğinin yanı sıra soyut anlama da gelen ayna, aynı zamanda pek çok inanışın ve ritüelin de temelinde yer almıştır. Çeşitli işlem ve aşamalardan geçerek günümüze gelen ayna, 19. yüzyıl itibarıyla gelişim evresini tamamlamıştır.

1. Tarihi Gelişim ve İlk Örnekler

Günümüzde özellikle evler başta olmak üzere içerisinde bulunan pek çok farklı mekânda, günümüz insanına sıradan bir nesne olarak gelen ayna, sıklıkla kullanılmaktadır. Yaşadığımız çağda dikkat çekici ya da ilginç bir nesne olarak görülmeyen ayna, eski ve oldukça önemli bir tarihe sahiptir.¹

¹ Zeynep Angın, *Mit, Tarih, Kültür ve Edebiyat Ekseninde Ayna*, (Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir 2019, s.4.

İnsanoğlu aynayı elde tutulabilen bir nesne olarak kullanmadan önce su yüzeyleri ve parlak taşların yansıttığı görüntüler ayna tarihinin başlangıcını oluşturmuştur. Volkanik cam olarak da bilinen obsidyen, volkanik patlamalarla oluşan parlak, yansıtma gücü yüksek sertleşmiş malzemelerdir. Parlatılmış ağaç gövdelerinin ve taş yüzeylerinin ardından insanoğlu ayna yapımında altın, gümüş, bronz ve cilalı kalay karışımı madenleri parlatarak kullanmaya başlamıştır. Aynanın tarihine bakıldığı zaman suyun ayna yapma fikrini ortaya çıkardığı görülmektedir. Aynadan önce insanlara görüntüyü yansıtması açısından su oldukça önemli bir yer tutmuştur. Durgun su yüzeyleri insanoğlunun karşılaştığı ilk yansıtıcı yüzeylerden bir tanesidir. Pek çok mit içerisinde de bu özelliğiyle yer almaktadır.²

Ayna kelimesi dilimize Arapça karşılığı “mir’â” olan, aslı Farsça “âyîne” ya da “âyene” olan, âyen (âhen) “demir” anlamına gelen kelimedenden türetilerek gelmiştir.³ Sözlük anlamı, karşısındaki şekil ve renkleri gösteren, ışığı yansıtan, arka kısmı sırlı olan, düz cam veya madeni bir levhadır. Eski Türkçe’de ise aynaya “örgü” denilmektedir.⁴ Eski Uygur Türkçesi’ndeki karşılığı “közüngü” olan ayna Anadolu’da “bakanak”, “bakar”, “gözgeç”, “yüzgörgü”, “yüzgörgüsü”, “gözüngü” gibi anlamlara gelmektedir.⁵

Yapay cam yapımı öğrenilmeden önce, tabiatta doğal olarak bulunan cam özelliğine sahip maddeler ayna olarak kullanılmıştır. Bunun en bilinen örneği ise obsidyendir. Koyu renkli, sert bir taş olan bu madde, yarı saydam ve saydam halde olabilen ayrıca kolaylıkla da kırılabilen bir yapıya sahiptir. Eskiçağlarda ayna olarak kullanılmasının yanında ok ucu, mızrak ucu ve süs eşyası olarak da kullanılmıştır. Ayna yapımında kullanılan bir diğer malzeme de pirit. Pirit, parlak yapısı ve pirinç sarısı renginden dolayı altına benzemektedir ve “aptalların altını” olarak da adlandırılmaktadır. Pirit, oldukça sert bir mineral olmasının yanı sıra, kıvılcım çıkarabilme özelliğine de sahip olduğundan, Grekler tarafından ateş yakmada da kullanılmıştır. Meksikalı olan Toltec halkı ise bu malzemeyi ayna yapımında kullanmıştır.⁶

Işığı ve şekilleri yansıtan, saydam haldeki camın arkasına ince bir metal tabakanın konulmasıyla elde edilen aynanın ilk örneklerine, MÖ 7. binde Çatalhöyük’te rastlanılmıştır. Obsidyen denilen volkanik camdan yapılmış olan bu aynaların yüzeyleri oldukça mükemmel bir şekilde parlatılmıştır. Bu doğal aynaların dışında, el yapımı olan aynalar da bulunmaktadır. MÖ 3. bin yıllarında Mısırlılar tarafından, altın, gümüş ve bronzdan yapılmış olan örneklerin varlığı da bilinmektedir. Bu aynaların ön yüzleri cilalanarak parlatılmış ve arka yüzleri de çeşitli desenlerde ve tekniklerde süslenmiştir.

² Z. Angın, *Mit, Tarih, Kültür...*, s.5-6.

³ Nermin Sinemoğlu, “Ayn-i Cem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara 1991, s.259-260.

⁴ Yusuf Çetindağ, *Ayna Kitabı*, Karam Yayınları, İstanbul 2005, s.1.

⁵ Yağmur Şengök, *Cahit Sıtkı Tarancı’nın Şiirinde Ayna Motifi*, (Kültür Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015, s.7.

⁶ Secda Saltuk, *Geçmişten Günümüze Ayna Her Alanda Her Anlamda*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s.24-25.

Önce el aynaları ve zincirli duvar aynaları, daha sonrasındaysa büyük ölçeklerde, madeni boy aynaları yapılmıştır.⁷

Sümerliler camın yansımından faydalanarak onu ayna olarak kullanmıştır. MS. 2. yüzyılda ise Romalılar, siyah camı ayna olarak kullanmıştır. 12. yüzyıldan itibaren camın arkasına gümüş veya kurşun levhalar konularak basit örnekler uygulanmıştır. Gerçek anlamda ilk aynalar 15. yüzyılda Flandria’da yapılmış ve Rönesans Dönemi’nde bütün Avrupa’ya yayılmıştır 1500’lü yıllarda ise Venedikliler, kalay ve civayı karıştırarak sırlama tekniğini geliştirerek aynayı elde etmişlerdir⁸.

Cam üretiminin bir rastlantı sonucu başladığı düşünülmektedir. Bilinen en eski cam, M.Ö. 1500’lü yıllarda yaşamış olan Firavun Amenhotep’e ait bir boncuktur. Birkaç elementin bir araya gelerek meydana getirdiği bir karışımın belirli bir sıcaklıkta erimesi üzerine cam elde edilmektedir. Bu karışımın sıvı durumdan katı duruma geçmesiyle, optik olarak şeffaf olan cam elde edilmektedir. Cam hamuru, soğutma işlemi ve sonrasında uygulanan birkaç işlemle birlikte istenilen şekle sokulabilmektedir.⁹

Cam üretiminde zaman içerisinde değişik teknikler kullanılmıştır. İlk başlarda iç kalıp tekniği kullanılmıştır. Sonrasında kalıplama ve mozaik tekniklerinin ardından cam üretiminde çığır açan üfleme tekniği keşfedilmiştir. Üfleme tekniğinde cam parçası, ortası delik bir çubuğun ucuna tutturularak üflenilmekte ve üflenilirken hızlıca çevrilmektedir. Bu üretim tekniği daha sonra silindir cam çalışmasına dönüştürülmüştür. Silindir cam tekniğinde ise boruyla üfleyerek, silindir bir parça elde edilir. Parçanın iki ucu da açılarak, boydan bir şekilde ortadan açılır. Son olarak da elde edilen parçalar düz bir yüzeye yatırılmaktadır. Bu teknik ayna yapımında kullanılan tekniktir. Boyutlarının ise standart ölçülerde olmasından dolayı, büyük ölçülerde aynalar elde edilememiştir. Daha sonra ise keşfedilen akıtma tekniği sayesinde, büyük ölçülerde camlar yapılabilmektedir.¹⁰

Osmanlı’da cam yapımı 17. – 18. yüzyıllarda gerçekleşmiştir. Bu yıllarda cam, şişe, sırça ve ayna yapımları için ayrı ayrı üretim birimleri kurulmuştur. Osmanlı’da billur camın (kristal) yanı sıra ayna kullanımının da yaygın olduğu bilinmektedir.¹¹ 13. yüzyılda gümüş ya da kurşun levhalarla birlikte kullanılan camların ilk sırlı ayna örnekleri olduğu bilinmektedir. 14. – 15. yüzyıllarda Venedikliler aynaların arkasını madenlerle kaplamışlardır. 16. yüzyılda Venedikliler, Murano’daki cam tesislerinde elde ettikleri bir alayla yüksek kalitede ayna üretimi gerçekleştirebilmişlerdir.¹²

2. Üretim Teknikleri

Ayna üretimi, ilk zamanlarından itibaren değişiklikler göstererek, bulunduğu döneme göre şekil almıştır. Başlarda kullanılan taş aynaların yerini zamanla kolayca pürüzsüzleştirilebilen metallerden üretilen aynalar almıştır. Metallerin dayanıklı oluşu, ayna

⁷ Y. Çetindağ, *Ayna Kitabı...* s.5.

⁸ Y. Çetindağ, *Ayna Kitabı...*, s.5.

⁹ Sabine Melchior-Bonnet, *The Mirror: A History*, Routledge, Newyork 2014, s.20

¹⁰ S. Melchior-Bonnet, *The Mirror: A...*, s.21-22.

¹¹ S. Saltuk, *Geçmişten Günümüze Ayna...*, s.28.

¹² Y. Çetindağ, *Ayna Kitabı...*, s.28.

üretiminde çokça tercih edilmesinin de bir başka nedenidir. Metal levhalardan yapılan bu aynalar ise daha sonra yerini yine metalle kaplanmış olan cam levhalara bırakmıştır. Cam levhalın bir yüzünün ince bir metal tabakası ile kaplanmasına ‘sırlama’ denilmektedir. Romalılar bu işlem için sıcak kurşun kullanmıştır. Üfleme tekniği ile yapılan bu uygulamada, cama üfledikten sonra içine kurşun dökülerek, daha sonra şekil verilmiştir.¹³

Sırlama tekniğiyle üretilen aynaların boyutları, genellikle küçük ve eğri olmaktadır. Venedikliler ise bu teknikte üretimde, kurşunun yerine kalay ve cıvayı karıştırmışlardır. Fakat cıva, yapısı gereği sıkıntılar çıkardığından Alman kimyacı Justus Von Liebig, 19. yüzyılda gümüş ile kaplamanın bir yolunu bulmuştur. Bu teknik ise günümüz ayna üretiminde hala kullanılan tekniktir. Uygulama cam yüzeyinin gümüş vakumlar altında ısıtılmasıyla yapılmaktadır. Buharlaşmasıyla daha sonra camın yüzeyinde yoğunlaşan gümüş, bir tabaka halinde cama yapışmaktadır.¹⁴

Tarihte bilinen ilk ayna örnekleri Çatalhöyük’te ele geçmiştir. Obsidyenden yapılmış olan bu aynalar genellikle kadın mezarlarından çıkarılmıştır. Bu nedenle aynanın kutusal bir nesne olarak kullanıldığı da düşünülebilir.

Mısır’da M.Ö. 3. Binde saplı el aynalarına rastlanılmıştır. Bu aynalar, disk kısmı ile birlikte iki parçadan oluşmaktadır. Saplar; ağaç, fildişi ya da çeşitli madenlerden yapılmıştır. Bazı örneklerde de disk kısmı ile sap kısmı arasında bir parça daha görülmektedir. Disk kısımlarında ise bakır ve bronz kullanılması yanı sıra altın ve gümüşle kaplanmış olan örnekler de rastlanılmıştır. Mısır el aynalarının sap kısımlarında genellikle çiçek ve hayvan figürlerine rastlanılmaktadır. İlerleyen dönemlerde ise insan figürleri de kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵ Mısır’da bulunan ayna kalıntılarından duvara asmak için yapılmış örnekler olduğu da görülmektedir. Mısır’da insanların aynaların etrafını çevirdikleri ve kendilerini daha iyi görebilmek için bu aynaları da duvara astıkları bilinmektedir. Buluntu tarihleri göz önüne alındığında bu örnekler oldukça önem arz etmektedir. Çünkü o dönemler içerisinde diğer medeniyetlerde genellikle küçük boyutlu el aynaları kullanılmaktaydı.¹⁶ Etrüsk kadınlarının kullandığı saplı, ayaklı, kutulu aynalar, Yunan aynalarına oldukça benzemektedir. Bu aynalar varlıklı Romalı kadınların da vazgeçemedikleri bir nesneydi.¹⁷

Alacahöyük kral mezarlarında da MÖ 3. bine ait tava biçimindeki nesneler bulunmuştur. Bu nesnelerin su aynası olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Yine ayna betimlemeleri olan MÖ 2. bin ve 1. bine tarihlendirilen çeşitli eserler de bulunmuştur. Bu eserlerin üzerinde yer alan betimlemelerde, kadın figürlerinin ellerinde saplı ayna tuttukları görülmektedir. M.Ö. 1. Binde ayna buluntularından ziyade ayna betimlemeli

¹³ S. Saltuk, *Geçmişten Günümüze Ayna...*, s.30.

¹⁴ Necati Sümer, “Mitolojik ve Dinsel Bir Sembol Olarak Ayna”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.10, S.52, Ekim 2017, s.1368

¹⁵ Nur Sena Şarman, *Bir Maddi Kültür Çatışması: Anadolu’da Ayna*, (Eskişehir Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2021, s.15.

¹⁶ Medine Sivri- Zeynep Angın, “Dünya Türk Kültür Tarihi, Mitik ve Ekinel Açından “Ayna”nın Yeri”, *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, C.1, S.27, Eylül 2020, s.32.

¹⁷ S. Melchoir-Bonnet, *The Mirror: A...*, s.24.

eserlere rastlanılmaktadır. Yunanistan ve Kıbrıs'ta da disk aynalara ve saplı aynalara rastlanılmıştır.¹⁸

Ayna, tüm dönemlerde zenginlik ve ihtişam göstergesi olmuştur. Maliyetli bir malzeme olmasından dolayı, sosyal statüsü yüksek olmayan bir insanın kolaylıkla sahip olabileceği bir obje olmamıştır. Akdeniz uygarlıkları, Etrüskler, Roma ve Yunan uygarlıkları içerisinde aynanın, süsü ve güzelliği gösterebilmesi açısından vazgeçilmez bir nesne olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle de kadınlar, aynalara sahip olabilmek için oldukça yüksek miktarlarda para ödemek zorunda kalmışlardır.¹⁹

Mısır'da aynalar, mezarların temel unsurudur. Mezarlara bırakılan aynalar, Mısır inanç sisteminde insanın ruh eşini temsil etmektedir. Bu temsiliyeti gerçekleştiren Ka ve Ba'dır. Köklü bir tarihi geleneğe sahip olan Mısır medeniyetinde Ka ve Ba'nın insanın görünmeyen bedeni olduğuna inanılmaktadır. Mısırlılar, aynanın derinlerinde keşfedile Ka'nın, ayna sayesinde korunduğuna ve yine ayna sayesinde diğer yaşama geçişine izin verildiğine inanılmaktadır.²⁰

Birçok medeniyette mezara ayna bırakma geleneği benzerlik göstermektedir. İnsanoğlunun aynayla ilgili aynı düşüncelere sahip olması, aynanın yansıtma özelliğinden çağrışım yaparak farklı boyutlara açılan bir kapı olarak görülmesi medeniyetler arasında olan etkileşime işaret etmektedir.²¹

MÖ 1000 yıllarında insanlar, dünyanın her yerinde ayna yapabilmekteydi. Akdeniz'e yelken açan Fenikeli ve Etrüsklü tüccarlar, diğer ülkelerdeki yenilikleri, malları ve gelenekleri gittikleri yerlere taşımaktaydı. Birçok medeniyet bilinen Mısır aynasının formunu değiştirerek kendi üretimlerini açığa çıkarmıştır. İlk defa Mısırlılar tarafından yapılan madeni aynalar, daha sonra diğer kültürlerin de üretimlerinde yerini almış, birbirinden özenli çerçeveler içerisinde, birbirinden zarif ve incelikli ayrıntılarla donatılmıştır. Aynanın estetik bir anlam taşıdığı kabul edildiğinden dolayı tasarımlarda oldukça titiz davranılmıştır.²²

Büyük bir kısmı kabarık olan bu aynalar, iç bükeyken yansıtıkları objeyi küçültmekte, dış bükey olduklarında ise büyütülmektedir. Genel olarak çapları 15-20 cm arasında değişen bu aynalar, kullanımları açısından üç grupta değerlendirilmiştir. Çekmecelere ve kutulara konulabilen çeşitleri cep aynaları olarak, saplı ve halkalı olan ayna çeşitleri ise süslenme esnasında köleye tutturularak daha sonrasında ise duvara asılarak, bazı aynalarda bir destek üzerinde kullanılabilecek şekilde tasarlanmıştır.²³

Madeni aynalardan sonra bilinen ilk cam aynayı Sümerliler yapmıştır. Aynanın tarihine başka bir kapı açan Sümerliler, camın parlak yüzeyini de ayna gibi kullanmışlardır. Sümerliler, günümüzde üretilen camdan farklı malzemeler kullandığından aynaların boyutlarını büyütememişlerdir. Sümerlilerin ayna yapımında kullandıkları cam,

¹⁸ S. Saltuk, *Geçmişten Günümüze Ayna...*, s.35.

¹⁹ M. Sivri- Z. Angın, *Dünya Türk Kültür...*, s.33.

²⁰ M. Sivri- Z. Angın, *Dünya Türk Kültür...*, s.33-34.

²¹ M. Sivri- Z. Angın, *Dünya Türk Kültür...*, s.34.

²² S. Melchior-Bonnet, *The Mirror A...*, s.23.

²³ S. Melchior-Bonnet, *The Mirror A...*, s.24.

günümüzdekiyle aynı kalitede de değildir. O dönemin getirdiği imkânlar içerisinde Sümerliler, ayna yapımında kullanmak için yeşilimsi mavimsi mavi renkte bir cam kullanmışlardır. Düz, ince ve açık renkli cam üretilmediği için cam aynalar, küçük bir bardak ya da fincan boyutlarında kalmıştır.²⁴

3. Mitoslar İçerisindeki Yeri

Ayna, Sümer, Yunan, Mısır ve Roma gibi birçok kültürün mitoslarına da konu olmuş önemli bir metafordur. Mitler; toplumların, edebiyatların, sanatların ve kültürlerin başlıca kaynağını oluşturmaktadır. İnsanın kendini ilk defa yansıtıcı bir yüzeyde görmesi, yansıtmanın gücünün farkına varmasıyla ayna fikrini düşünmesine ve bu alanda üretim yapmasına teşvik etmiştir. Bu mitler aynı zamanda ayna ve insan benliği arasındaki ilişki açısından da önem teşkil etmektedir.²⁵

Ayna, her kültürde farklı anlamlar içermektedir. Sümerlerin Gılgamış Destanı'nda kurtarıcılık özelliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Gılgamış, ölümsüzlük iksirini bulmak için çıktığı yolda, Urşanabi ile yüz yirmi küreği keserek ayna yapar ve gemide bu küreklerle birlikte fırtınalı sularda boğuşurlar. Aynalardan yapılmış bu güçlü kürekler sayesinde gemi suda yürütülür ve ayna Gılgamış'ın doğru yola koyulmasında önemli rol oynayan bir araç olarak betimlenmiştir.²⁶

Ayna, Yunan mitolojisinde de önemli bir metafordur. Bir mitosa göre, Tanrı Kephisos ile Nymphe Liriope'nin oğlu Narkissos doğduğu zaman, anne ve babası kâhin Teiresias'ın yanına gider. Narkissos'u gören kâhin, Kephisos ile Liriope'ye çocukları için "kendi yüzüne bakmazsa çok ileri yaşa kadar yaşayacağı" kehanetini söyler.²⁷ Mitosa göre Narkissos bir gün avlanıp yorulduğu sırada berrak bir akarsuyun kenarına oturur, su içmek için eğildiğinde suda kendi yansımasını görür ve aşık olur. Günlerce pınarın başında kendisini seyrederek, kehanet gerçekleşir ve Narkissos suya düşer. Tanrıça Artemis, Narkissos'u bencilliğinden dolayı bir nilüfer çiçeğine çevirir ve gölde yalnız yaşamasını hükmeder. Nilüfer çiçeğinin adının Narkissos'tan geldiği söylenmektedir. Bazı kaynaklarda ise nergis çiçeği olarak da geçmektedir. Birçok kültürde olduğu gibi Yunan kültüründe de insanın kendi görüntüsüne bakmasının ölüm getirdiğine inanılmaktadır. Yansımanın ruhu yakalayabileceği düşüncesi ile cenaze törenlerinde aynaların ve su dolu kapların yüzeyleri kapatılmaktadır.²⁸

Ayna, Yunan mitolojisinde ayrıca Afrodit'in simgelerinden de birisidir. Güzellik tanrıçası Afrodit, aynada çoğunlukla kendi güzelliğini izlemiştir. Ege bölgesinde anlatılan mitoslardan birisi de Bodrum'da geçmektedir. Bu mitosun konusunu ise Afrodit ile Hermes'in oğlu Hermafrodit oluşturmaktadır. 15 yaşına gelen ve yerinde duramayan

²⁴ S. Melchior-Bonnet, *The Mirror A...*, s.27.

²⁵ M. Sivri- Z. Angın, *Dünya Türk Kültür...*, s.40.

²⁶ *Gılgamış Destanı*, (Çev. Muzaffer Ramazanoğlu), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.36.

²⁷ Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, (Çev. Sevgi Tamgüç), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1997, s.527.

²⁸ Yves Bonnefoy, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, (Çev. Levent Yılmaz), Alfa Basım, İstanbul 2018, s.174-175.

genç, bugün ‘Bardakçı’ olarak bilinen ‘Salmakis’ koyuna gelir ve güzel bir kızla karşılaşır. Tıpkı Narkissos gibi koyun berrak sularında sürekli kendini seyretmekte olan kız, su perisi olan Salmakis’tir. O da Hermafrodit’e âşık olur. Kavuşmak için tanrılara dua ederler. Salmakis, Hermafrodit’e sıkıca sarılınca ikisi tek bir bedene dönüşürler. Bu beden hem erkek hem de dişi olur. Batı’da hermafrodit adına yüklenen anlamın kaynağı budur. Ayna bu mitosta metamorfoz olayını işlediği için dönüşüm simgesi ve aynı zamanda estetiği gösteren bir simge olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹

Ayna Yunan mitolojisinde yüceliği, estetiği ve paradoksu da simgelemektedir. Aynı zamanda Yunan tanrı ve tanrıçalarıyla ilişkilendirilen önemli bir semboldür. Bir başka mitos örneğindeyse Demeter, Zeus’tan olan çocuğu Persephone ile Sicilya’ya gider ve kızını Zeus’tan uzak tutmak için bir mağarada saklar. Zeus yılan biçiminde mağaraya girer ve Persephone’yi oğlu Dionysos’a hamile bırakır. Bebeğin yanında zar, altın elma, top, topaç, yün ve ayna vardır. Dionysos aynaya baktığı zaman Zeus’un kıskanç karısı Hera’nın gönderdiği Titanları görür. Titanlar çocuğu yedi parçaya ayırıp kaynatırlar ve kokuyu alan Zeus mağaraya gelerek çocuğu öldürür. Eski Yunan’da bu olaydan sonra Dionysos tapınması başlamıştır. Bu tapınmanın amacı, insanın bedensel ve ruhsal olarak kötülüklerden korunmasıdır. Yunan felsefesine göre, bebeğin yanında bulunan oyuncakların bazı anlamları vardır. Topaç, yeraltındaki dünyaya yansıyan gezegenleri sembolize ederken, ayna ise yerüstündeki dünyanın alta yansımalarını sembolize etmektedir.³⁰

Antik Mısır’da ise ayna, ebedi olanı simgelemektedir. Mumyalama işleminin sonsuzluğa vurgu yapması gibi ayna da aynı işlevi görmektedir. Birçok Mısır tanrısının yanında taşıdığı, güçlü olmayı ve koruyuculuğu sembolize eden Ankh adında bir işaret bulunmaktadır. Ayna anlamına gelen bu işaret aynı zamanda ölümsüzlüğü ve sonsuzluğu simgelemektedir. Mısır Firavunu Tutankamon’un mezarında dairesel formlu el aynası bulunmuştur. Bu formda ebediliği simgelemektedir.³¹

Ayna Mısır’da sadece ölümsüzlüğü değil aynı zamanda güzelliği de ifade etmektedir. En az altın kadar değerli olan ayna, Mısır tanrıçalarından biri olan Haltor ile özdeşleştirilmiştir. Haltor’un resminin bulunduğu aynalar, Güneş Tanrısı Ra ile arasındaki ilişkiyi de göstermektedir. Çünkü Haltor, Güneş Tanrısı Ra’nın kızıdır. Ayna, Antik Mısır’da mezarlarda bulunması gereken bir aynadır. İnanişa göre, güneş ışınları toprağın içinden süzülerek mezara kadar ulaşır ve aynada yansır. Böylelikle ayna bu dünyada ve diğer âleme yolculukta, yolu aydınlatan bir araç olarak kabul edilmektedir.³²

Aztek inancında da yaratıcı tanrı olan Omoteol’un kızları Aztek’in yaratılışında önemli bir rol oynamaktadır. Kızı tanrıça Tozcatlipoca ağaçta parlayan bir ayna ile sembolize edilmektedir. İknaların mitolojisine göre ise ayna, kabileye savaşlarda doğru yolu gösteren ve fetihleri müjdeleyen bir sembol niteliği taşımaktadır. MÖ 1000’lerde yaşayan

²⁹ N. Sümer, *Mitolojik ve Dinsel...*, s.168.

³⁰ Sebahat Kılıç Bülbül, *Camaltı Süslemeli Gelin Aynaları ve Yeni Tasarımlar* (Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi), Ankara 2021, s.52.

³¹ Y. Çetindağ, *Ayna Kitabı...*, s.82.

³² S. Kılıç Bülbül, *Camaltı Süslemeli Gelin...*, s.84.

ve savaşçı bir toplum olan İnkalar, gittikleri her savaşta bir zafer takıymışçasına aynayı da yanlarında taşımışlardır.³³

Ayna, Keltler içinde güzelliği ve ebediliği simgelemektedir. Kelt uygarlığında, elinde ayna bulunduran Mermaid adında bir aşk perisi bulunmaktadır. Savaşçı ve çiftçi olan halk ölülerini ayna ve silahları ile gömmektedir. Keltlerin mezara ayna bırakmaları savaşçı olmalarını vurgularken, aynı zamanda insan ruhunun sonsuzluğunu da işaret etmektedir.³⁴

Ayna ile ilgili bir başka söylence de İskender aynası ile ilgilidir. Bu konuda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Mitoslarda geçen ayna için Makedonyalı İskender başta Aristo olmak üzere filozofları toplamış ve 135 metre yükseklikte mermerden yapılmış ve fenerin üzerine yerleştirilecek, bir aylık mesafedeki gemileri gösterecek, istenildiği zaman güneş ışınlarını üzerine toplayarak gemileri yakabilecek, liman ve şehirleri aydınlatacak, iki tarafı da gösterir özellikte olacak ve arka tarafı yalancıların görüntüsünü kabul etmeyecek özelliklerde bir ayna yapmalarını istemiştir. Bu ayna ile İskender sayesinde ülke bütün kötülüklerden korunmuş olacaktır.³⁵

Ayna, insanın kendi yansımasını ve görüntüsünü gördüğü andan itibaren ilgisini çekmiş, bedeninin görüntüsünü aktarmada ve varlığını anlamlandırmada ihtiyaç duyduğu en temel nesne olmuştur. Çünkü insan yansıtma olmadan varlığının bilincine varmaz. Görme, bakma ya da yansıtmayı içeren ayna bu nedenle kişiyi var ederek, canlının temsilini oluşturur.³⁶

Sonuç

Günümüzde sıradan bir nesne olan aynalar, aslında son derece ilginç ve oldukça eski bir tarihe sahiptir. Ayna denildiğinde günümüzdeki formları ve tasarımlarıyla düşünmemek gerekir. Su yüzeyleri ve parlak taşların görüntüleri yansıtma özellikleri aynaların tarihsel olarak başlangıcını oluşturmuştur. Bu noktada insanın suda yansıyan görüntüsü, onlara ayna yapma noktasında ilham olarak fikir vermiştir. İnsanoğlunun karşılaştığı ilk yansıtıcı yüzeylerden bir tanesi de işte bu durgun su yüzeyleridir. Bu anlamda ilk malzeme olarak obsidyen kullanılmış daha sonra altın, gümüş, bronz ve cilalı kalay karışımı gibi malzemeler ayna yapımında kullanılmıştır.

Bilinen ilk ayna örneklerine ise MÖ 7. binde Çatalhöyük'te rastlanılmıştır. Bu metal plakalı aynaların yanı sıra, MÖ 3. binde Mısırlılar tarafından altın, gümüş ve bronzdan yapılmış örnekler de bulunmuştur. Öncelikle el aynaları şeklinde olan aynalar, sırasıyla zincirli duvar aynaları ve büyük ölçeklerde yapılan madeni boy aynaları şeklinde kendini göstermiştir.

Aynaya son şeklini veren malzeme olan camın ise bir rastlantı sonucu bulunduğu düşünülmektedir. Cam ayna üretiminde üfleme tekniği, silindir cam tekniği ve akıtma

³³ S. Kılıç Bülbül, *Camaltı Süslemeli Gelin...*, s.52.

³⁴ S. Kılıç Bülbül, *Camaltı Süslemeli Gelin...*, s.53.

³⁵ Y. Çetindağ, *Ayna Kitabı...*, s.86-88.

³⁶ Z. Angın, *Mit, Tarih, Kültür...*, s.10.

tekniki gibi yöntemler kullanılmıştır. İlk zamanlarından itibaren ise aynalar çeşitli değişikliklerle, bulunduğu döneme göre şekil almıştır. Alman kimyacı Justus von Liebig’in bulduğu gümüş kaplama yöntemi ise günümüz ayna üretiminde kullanılmaktadır.

Daha çok mezarlarda ele geçen aynaların kutsal bir nesne olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Her dönemde zenginliğin ve ihtişamın göstergesi olan aynalar, maliyetinden dolayı sıradan insanların kolaylıkla ulaşabileceği bir nesne olmamıştır. Madeni aynalardan sonra bilinen ilk cam aynayı ise Sümerliler yapmıştır. Sümer, Yunan, Mısır ve Roma gibi medeniyetlerin mitoslarına da konu olan aynalar her kültürde farklı anlamlar taşır. İnsanlığın varoluşundan beri aynalar, insanın varlık temsili olarak, kendilerini anlamlandırma ve bilinçlerinin farkına varmalarında önemli bir yer tutmuştur.

Kaynakça

ANGIN, Zeynep, *Mit, Tarih, Kültür ve Edebiyat Ekseninde Ayna*, (Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir, 2019.

BONNEFOY, Yves, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, (Çev. Levent Yılmaz), Alfa Basım, İstanbul 2018.

ÇETİNDAG, Yusuf, *Ayna Kitabı*, Karam Yayınları, İstanbul 2005.

GRIMAL, Pierre, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, (Çev. Sevgi Tamgüç), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1997.

KILIÇ BÜLBÜL, Sebahat, *Camaltı Süslemeli Gelin Aynaları ve Yeni Tasarımlar*, Ankara 2021.

MELCHIOR-BONNET, SABINE, *The Mirror: A History*, Routledge, Newyork 2014.

Gılgamış Destanı, (Çev. Muzaffer Ramazanoğlu), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

SALTUK, Secda, *Geçmişten Günümüze Ayna Her Alanda Her Anlamda*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010.

SİNEMOĞLU, Nermin, “Ayn-i Cem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.9, Ankara 1991, s.259-260.

SİVRİ, Medine- Zeynep Angın, “Dünya Türk Kültür Tarihi, Mitik ve Ekinsele Açından “Ayna”nın Yeri”, *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, C.1, S.27, Eylül 2020, s.29-46.

SÜMER, Necati, “Mitolojik ve Dinsel Açından Bir Sembol Olarak Ayna”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.10, S.52, Ekim 2017, s.1367-1374.

ŞARMAN, Nur Sena, *Bir Maddi Kültür Çatışması: Anadolu’da Ayna*, (Eskişehir Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2021.

ŞENGÖK, Yağmur, *Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirinde Ayna Motifi*, (Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.